

נְבִיאִים וּכְתוּבִים

הרב ישי הבלין

מלכות גדעון

נושא המלוכה עומד ברקע ספר שופטים לכל אורכו. לקראת סוף הספר השאלה אף עולה פעמיים לדיון מפורש¹, אך גם בחלקים הראשונים של הספר היא נוכחת באופן מורגש.

כך למשל מורגש היעדר סמכות מרכזית בפיזור של עם ישראל, בין השאר במלחמת סיסרא כאשר מעטים התייצבו למערכה, ואכן בשירת דבורה יש ביקורת גלויה על השבטים שלא סייעו במלחמה. ככל, בכל מעשי ספר שופטים בולטים האנרכיה, הפיזור וחוסר היציבות.

שאלת המלוכה איננה פשוטה, וכבר דרשו בזה מחז"ל ועד ימינו, לשבח ולגנאי. נראה שמעשה גדעון מספק הזדמנות לדיון בשאלת המלוכה מזווית נוספת.

באופן פשוט נראה שגדעון הוא הראשון שהמלוכה הוצעה לו, והוא דחה את ההצעה נחרצות. זו לכאורה הקריאה הפשוטה של הפסוקים:

ח, כב ויאמרו איש-ישראל אל-גדעון משל-בנו גם-אתה גם-בנך גם בן-בנך כי הושעתנו מיד מדין:

ח, כג ויאמר אלהם גדעון לא-אמשל אני בכם ולא-ימשל בני בכם הוי"ה ימשל בכם.

אלא שקריאה כזו מביא לקשיים בהמשך הסיפור. אפרט את השאלות, ואציין עוד רמזים לכך שמשמעות הדברים אינה כפי שנראה במבט ראשון:

הקושי העיקרי הוא בסיפור שמתרחש מיד לאחר מות גדעון. אבימלך, בנו מן הפילגש אשר בשכם, מבקש לו מלוכה. כדי להשיג את תמיכת בעלי שכם, הוא פונה לאחיו ואומר:

ט, ב דברו-נא באזני כל-בעלי שכם, מה-טוב לכם, המשל בכם שבעים איש כל בני ירבעל, אם-משל בכם איש אחד. וזכרתם כי עצמכם ובשרכם אני:

טיעונו של אבימלך תמוה: הוא מבקש לשכנע כי מלכות של שבעים אחים אינה רצויה, וכי עדיף שרק אחד מהם ימלוך. טיעונו המשלים הוא כי עדיף שאותו אחד יהיה הוא. אלא שהנחת היסוד של דברי אבימלך תמוהה. מדוע ברור בעיניו, ובעיני בעלי שכם, כי לאחר מות גדעון ימלכו בניו? האם לא התבאר כי הצעת המלוכה נדחתה על ידי גדעון?

¹ "בימים ההם אין מלך בישראל וגו' " יז, ו. יח, א. כא, כה.

ולמעשה, השאלה מתעוררת כבר ביחס לגדעון עצמו: הרי בדבריו הוא כרך יחד את שלטונו ושלטון בניו. הוא לא דוחה רק את הרעיון ששלטונו יעבור לבניו אחריו, (סממן מלכותי מובהק², אף שלא נזכרה כאן לשון מלכות³), אלא את השלטון בכלל:

ח, כג לא אמשל אני בכם ולא ימשל בני בכם:

והנה, נראה מהפסוקים הסמוכים כי גדעון כן הנהיג את ישראל עד מותו, ככתוב:

ח, לג ויהי כאשר מת גדעון וישובו בני ישראל ויזנו אחרי הבעלים וגו'

ובפשטות, כל זמן שחי גדעון, הנהיג את העם בדרך ישר, בעבודת השם, ומשמת חזרו לסורם. כלומר, גם לאחר שהכריז "לא אמשול אני בכם", משל בהם.

למעשה כך היה לכאורה המצב אצל השופטים שקדמו לו, אצל אהוד ואצל עתניאל בן קנז. משמע שעד מותם הנהיגו את העם בדרך ישרה, ומשמתו חזרו לחטוא וקמו עליהם צוררים⁴. החידוש שבהצעת בני ישראל לגדעון היה לכאורה בהורשת ההנהגה לבניו, כמנהג המלכים. מלבד זאת יש רמזים נוספים לכך שגדעון אכן הנהיג את ישראל, ואף נהג בדרך מלכות עוד יותר משופט רגיל:

ראשית, הוא קורא לבנו **אבימלך**⁵. שנית, הוא לוקח לו "נשים רבות"⁶ ואף פילגש⁷.

[למעשה כבר מלכי מדין זיהו אצל גדעון סימני מלוכה, כפי שאמרו לו:

ח, יח ויאמרו כמוך כמוהם אחד כתואר בני המלך:⁸]

תום המלחמה, אלא הוא המשיך להנהיג את העם כל חייו.

⁵ ייתכן שהפסוק אף מדגיש זאת: ח, לא וישם את שמו אבימלך: אמנם יש שפירשו שאבימלך שם את שמו עצמו.

⁶ ח, ל כי נשים רבות היו לו. [אף שנראה שבא לבאר איך היו לו שבעים בנים. אמנם ראה להלן י, ד אצל יאיר הגלעדי שספר היות לו ל' בנים ולא זכר נשים רבות. ושם יש חילוק בין שבעים לשלושים].

⁷ ח, לא. העובדה שהפילגש היא משכם, רומזת אולי הקשר פוליטי לקשר זה.

⁸ רמז נוסף להנהגת מלוכה היא שכשהרג גדעון את מלכי מדין כתוב ח, כא ויקח את השהרנים אשר בצאורי גמליהם. ונשמע שלקח את תכשיטיהם שהיו סמל מלכותי. וכן לקמן ח, כו שלקח כל בגדיהם החשובים ותכשיטיהם (ואין כל זה ראייה מוכחת).

² לכאורה המלוכה שהוצעה לולא הייתה על כל ישראל, אלא על שבטי האזור שנלחמו עמו. וכן אצל אבימלך שכתוב בו ט, כב וישר אבימלך על ישראל וגו': הכוונה לישראל שבאותו אזור (סביבות שכם).

³ אמנם אצל אבימלך בנו נזכרה כבר לשון מלכות במפורש, ואף הודגשה לכאורה: ט, ו וימליכו את אבימלך למלך וגו':

⁴ אצל עתניאל בן קנז: ג, יא ותשקט הארץ ארבעים שנה וימת עתניאל-בן קנז: יב ויוספו בני ישראל לעשות הרע בעיני הוי"ה וגו':

ואצל אהוד: ד, א ויוספו בני ישראל לעשות הרע בעיני ד' ואהוד מת.

וכן מפורש בריש הספר: ב, יח וכי הקים ד' להם שופטים והיה עם השופט והושיעם מיד אויביהם כל ימי השופט וגו': יט והיה במות השופט ישובו והשחיתו מאבותם ללכת אחרי אלהים אחרים וגו': כלומר, תפקידו של השופט לא הסתיים עם

גם הנהגתו של גדעון להעניש ביד קשה את הערים שלא סייעו לו במלחמתו בבני מדין, נראית כמתאימה למלך שהכול מחוייבים לסייע במלחמתו.⁹

העולה מהדברים לכאורה, שלמעשה שלט גדעון בישראל עד מותו, ואף היה ברור לכול שבניו ישלטו אחריו. ולפי זה יש להבין את דבריו אל ישראל כאמירה עקרונית-ערכית. כלומר, אף שכוונתו לקבל עליו את הנהגתם, ולהורשה לבניו, מכל מקום הדגיש להם כי לא לו המלוכה, אלא להשם יתברך. והנה, ההצעה של בני ישראל לגדעון באה כתגובה לניצחונו במלחמה. אותה מלחמה שבראשיתה אמר השם לגדעון

ז, ב פן יתפאר עלי ישראל לאמור ידי הושיעה לי.

ואכן, עם סיום המלחמה מייחס העם את הישועה לגדעון (כי הושעתנו מיד מדין). בתגובה מוכיחם גדעון ומדגיש כי המלוכה, תמורת הישועה, לא לו יאתה כי אם להשם¹⁰.

* * *

תמונת הראי של גדעון הוא אבימלך בנו, המבקש להשתרר בכל כוחו, ואף רוצח את אחיו בכספי הבעל לשם כך¹¹. אמנם יש להבין כיצד אירע שבנו של גדעון הגיע לכזה מצב, ומה היה שורש הקלקול בזה.

והנה, מיד לאחר דברי גדעון על המלוכה, הוא פונה אל העם בבקשה על עניין האפוד:

ח, כד ויאמר אלהם גדעון אשאלה מכם שאלה ותנו לי איש נזם שללו כי נזמי זהב להם כי ישמעאלים הם¹²:

מנזמי הזהב עשה גדעון אפוד (שהוא ככל הנראה כלי פולחני דתי.¹³)

ח, כז ויעש אותו גדעון לאפוד ויצג אותו בעירו בעפרה ויזנו כל ישראל אחריו שם ויהי לגדעון ולביתו למוקש.

בפשטות נראה שהבעיה עם האפוד הייתה כבר בזמן גדעון, ולכן כתוב "לגדעון ולביתו למוקש". וכן כתוב מיד "ויזנו כל ישראל אחריו" ולא משמע רק לאחר זמן.¹⁴ ויש להבין למה עשה גדעון זה האפוד, וכן מה היה החטא והמוקש בזה.

ונראה לי, שיש לבאר עניין האפוד עם עניין המלוכה, והכול אחד¹⁵.

¹² השווה: שמות לב, ב ויאמר אלהם אהרן פרקו נזמי הזהב אשר באזני נשיכם בניכם ובנתיכם והביאו אלי:

¹³ עיי' שופטים יז, ה במעשה מיכה.

¹⁴ ועוד, שאחרי מות גדעון חטאו ישראל הרבה יותר והלכו אחרי בעל ברית (ח, לג), ואצל אבימלך לא נזכר כלל האפוד.

¹⁵ שמא יש רמז לקשר בין המו"מ על המלוכה לבין האפוד בסמיכות הפסוקים, ושניהם פותחים באותה לשון בדיוק: ח, כג ויאמר אלהם גדעון לא אמשל אני בכם וגו':

⁹ ח, טז-יז. זאת חידש לי יידי הרב ישראל רנד שליט"א. והשווה לדבורה שמבקרת בשירתה את השבטים שלא נחלצו לעזרה.

¹⁰ וקיים בזה מה שנצטוונו בתורה דברים ח, יז-יח ואמרת בלבבך כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה: וזכרת את ד' אלקיך כי הוא הנתן לך גח לעשות חיל למען הקים את בריתו אשר נשבע לאבתך כיום הזה:

¹¹ העמידני בזה יידי הרב שמואל בן שלום, וכן ראיתי בפירוש דעת מקרא.

וייתכן שהחטא הוא בזה שיצר גדעון מקום חשוב לעבודת השם, עם כלי קודש¹⁶. ובזה יצר מרכז חדש, שאינו המשכן אלא ביתו ועירו.

ובביאור טעמו של גדעון, הנה ראינו שלמעשה התקבלה הצעתם של בני ישראל ובאמת מלך עליהם גדעון, כלומר, שמשל הוא ובניו אחריו. ומנגד, גדעון הצהיר שלא ימשול לא הוא ולא בנו אלא השם. וייתכן שזו בדיוק הייתה מטרת האפוד: מכיון שגדעון בדבריו לא הניח לגיטימציה לכך שימלוך מצד שהושיע את ישראל מיד מדין ותלה המלוכה בהשי"ת, ממילא נצרך להעמיד את מלכותו על עבודת השם. וכאילו אמר גדעון לישראל "אני איני ראוי למלוך, רק השם ימלוך. אמנם הרוצה לעבוד את השם, יבוא לעירי לעפרה" כלומר, שבעצם היה בזה שימוש בעבודת השם לקיום המלוכה.

ובפשטות בגלל החטא הזה נענש שנרצחו בניו בידי בנו אבימלך, ואבימלך כשבא להשתרר ולמלוך, נעזר לשם כך בכוהני בעל ברית ובכסף מקדשו. כלומר, הוא ניצל את העבודה זרה לשם ביסוס מלכותו¹⁷.

ומה שאצל גדעון היה חטא קל, שבצניעותו לא רצה למלוך מצד גבורתו, אלא רק מכוח הקב"ה. ובזה היה צד של שימוש בעבודת השם לתועלתו, אצל בנו היה בשפלות נוראה, שדבק בבעל ברית כדי להשתרר על ישראל על ידי שרצח את אחיו שבעים חסר אחד. אמנן כבר אצל גדעון היה קלקול, שנאמר "ויזנו כל ישראל".

ואם כנים הדברים יש בזה לימוד גדול לנו, על הזהירות שצריך שלא לגדל את עצמינו באמצעות עבודת השם ולשעבדה לתועלתינו.

עוד יש ללמוד מזה, איך שסילוף קטן אצל האדם עלול להתפתח לעיוות נוראי בהמשך¹⁸.

¹⁷ וייתכן שזה הביא לעליית עבודת בעל ברית. שאבימלך קיבל ממקדש בעל ברית את הכסף שנדרש לו לשם השתלטות על המלוכה, ובזה נקשרה מלכותו בעבודה זרה זו. וממילא כשמלך התגדלה עבודתה.
¹⁸ ממורי ורבי הרב אליהו מאיר פיבלזון שליט"א.

ח, כד ויאמר אלהם גדעון אשאלה מכם שאלה וגו':
ולכאורה היה מספיק לכתוב "ויאמר" או "ויאמר אלהם". דידיעין כבר מיהו ומיהם.
¹⁶ ראה אפוד גם בפסל מיכה. לקמן יז, ה.